

ДО 65-РІЧЧЯ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

Володимир БАДЯК

*кандидат історичних наук, доктор філософії в історичних науках,
професор кафедри гуманітарних наук*

**ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ІНСТИТУТУ ПРИКЛАДНОГО
ТА ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА
ПЕРІОДУ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ**

***Анотація.** Пропонується класифікація та аналіз документально-літературних джерел, що стосуються історії Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (тепер Львівська національна академія мистецтв) періоду десталінізації (1953-1964 рр.), переважно неопублікованих, котрі надходили з партійно-урядових структур, власна інститутська документація, а також незначний меморіальний фактаж у часописах, спогадах керівників, викладачів і випускників навчального закладу, проте пізнавальна цінність матеріалів незаперечна.*

***Ключові слова:** документальні джерела, історія інституту, архів, партійно-урядові структури, десталінізація.*

Аналіз документальних матеріалів, що складатимуть основу другої частини історії Львівської національної академії мистецтв [1], належать до періоду десталінізації, котрий, за визначенням істориків охоплює 1953-1964 рр. Тоді найвищий партійно-урядовий щабель у СРСР обіймав М. Хрущов. У боротьбі за владу після смерті Сталіна (5 березня) він здолав найнебезпечнішого противника-сталініста Л. Берію, на совісті котрого, як і інших зі сталінського оточення, мільйони жертв. Новий хазяїн Кремля вирішив дистанціюватися від злочинного минулого, розпочавши це із скасування у вересні 1953 р. позасудових органів і створення наступного року центральної та місцевих комісій для перегляду справ осіб, засуджених у 1934-1953 рр., реабілітації багатьох діячів партії, держави, науки, культури. Критика злочинів сталінської доби набирала обертів,

її апогеєм став XX з'їзд КПРС (лютий 1956 р.), коли перший секретар ЦК партії М. Хрущов піддав критиці Сталіна як жорстокого, малокомпетентного деспота, котрий створював свій культ, знищуючи опонентів і недавніх соратників. З метою подолання культу особи та його наслідків, ЦК КПРС ухвалив 30 червня 1956 р. відповідну постанову. Найвищою точкою процесу десталінізації став XXII з'їзд КПРС (1961 р.), він вирішив винести труп Сталіна з мавзолею на Красній площі, де досі зберігається труп Леніна, унаслідок чого по країні прокотилася хвиля знесення пам'ятників Сталіну, переіменування міст, сіл, колгоспів, заводів і т. ін., названих на його честь.

Посягання на непогіршеність Сталіна викликало шок серед сталіністів, наївної та застрашеної частини радянської людності, розгубленість у світовому комуністичному русі й сподівання значної частини суспільства на лібералізацію окремих сфер життя, передусім духовного. Цей період неофіційно нарекли “відлигою”.

Проте “відлига” виявилася непослідовною, суперечливою. По-перше, всі злочини “списувалися” на Сталіна — особу авантюрну, залишаючи поза критикою однопартійну тоталітарну систему, що, власне, породила культ, по-друге, реабілітація жертв сталінщини була вибірковою, поза нею залишилася більшість репресованих 20-30-х рр., діячі ОУН-УПА, майже всі, хто був пов'язаний із звинуваченнями в “націоналізмі”, по-третє, реабілітація супроводжувалася політичними репресіями.

Найдражливішим в Україні залишалось питання культури, мови. Офіційні заяви про їхній розквіт “у братній сім'ї радянських народів” не відповідали дійсності, а ухвалення всесоюзного закону про зв'язок школи з життям (1958 р.) дозволяв школярам за заявами батьків не вивчати українську мову, у результаті чого вона, а з нею культура, ставали на своїй землі субстанціями непристижними, непотрібними.

Політична “відлига” та “демократичне” усунення української мови з офіційно-побутового вжитку привели до нової хвилі “українізації”, тобто заяв діячів науки, культури, свідомого громадянства на захист своєї національної самобутності. У літературно-мистецькому середовищі публічно заявили про

себе творчі особистості, яких назвали шістдесятниками. Свідомість цього молодого покоління якнайменше була отруєна советським ідеологічним монотеїзмом, генетичним страхом попередників; це покоління прагнуло свободи, самовираження, індивідуалізму, гуманізму без сурогатних домішок класово-партійних, соцреалістичних принципів, права на скептицизм. Це був нечисельний загін талановитих і відважних постатей насамперед на літературно-мовному, кінематографічному поприщі, яких режим приборкував, перевиховував моралізаторськими й каральними методами не без допомоги “старших колег” по перу, цеху. Дехто з останніх глузував, мовляв, новоявлені “інтелектуали” намагаються наслідувати російську еліту XIX ст., не маючи для цього належного потенціалу.

Проте час збігав, сягнув критичної межі советської “імперії зла” й мисляча її людність збагнула, що шістдесятники — це суспільно-політичне, нове творче явище, яке треба сприйняти. Тоді до них почали “прилипати” конформісти, асоціюючись з борцями режиму. Оскільки автор цих рядків компетентний у тодішній ідейно-творчій ситуації [2], тому й дозволяє собі на такі судження й висновки. Коли справжніх шістдесятників режим піддавав екзистенціальним, інші поводитися обережно, не драгували владу, отримували за сумлінну працю винагороди.

Зрештою, у сказаному сенсації немає. Тема “відлиги” і шістдесятників висвітлена в сучасній постсоветській історіографії доволі фахово й об'ємно [3], тому не претендуємо на її доповнення або корекцію. Викладені далі її найсуттєвіші тези покликані ввести читача в стан справ ідеологічного середовища, в якому перебував, розвивався тодішній Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва (ЛДІПДМ).

Про заснування та становлення цієї вищої мистецької інституції у Львові 1946 р. маємо монографічне дослідження, документальні та мемуарного характеру публікації [1; 4-8], що звільняє нас, за окремими винятками, від звернень до тогочасних матеріалів. Ставимо за мету з'ясувати джерельну базу, на підставі якої можна реконструювати історію ЛДІПДМ періоду десталінізації, класифікувати її, та, за можливості, виявити сучасників, випускників навчального закладу тих років, котрі б

доповнили джерельну базу спогадами, документальним фактажем, фотоматеріалами, цінність котрих для якнайповнішого написання історії вищої мистецької школи у Львові незаперечна. Власне, публікуючи цей матеріал, сподіваємося на зворотню реакцію від читачів, особливо вихованців тодішнього Інституту.

Першим документальним пакетом для висвітлення історії ЛНАМ зазначеного періоду є партійно-урядові ухвали всесоюзного центру, які були надобов'язковими в пропаганді, так би мовити, “дороговказом для дії” кожній радянській структурі, тим паче школам, культурно-мистецьким колективам тощо. Насамперед це стосується “Тез про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)”, схвалених ЦК КПРС. У тезах сформульовано офіційну концепцію історичного розвитку України, що зводиться до кількох головних засад: російський, і український народи походять від єдиного кореня — давньоруської народності, яка створила давньоруську державу — Київську Русь; борючись за своє національне визволення, український народ прагнув до возз'єднання з російським народом; возз'єднання мало величезне прогресивне значення для подальшого політичного, економічного і культурного значення українського і російського народів [9].

Поборники великоросійської зверхності отримали методологічне право, що дозволяло лукаво розглядати Україну в СРСР як “другу (після Росії) серед рівних”, а її “щасливе майбутнє” лише у “вічній дружбі з великим російським народом”. Противникам цієї дружби передусім “українським буржуазним націоналістам”, що класифікуються як “найлютіші вороги українського народу”, відводилося відповідне місце на маргінесі історії, в ідеології, творчості.

Оприлюднені позиції не “першої свіжості”, зокрема у ставленні до “найлютіших ворогів”, проте новітні кремлівські керманічі вважали за потрібне задекларувати їх як незмінну стратегічну лінію партії більшовиків, як і неможливість мирного співіснування буржуазної та комуністичної ідеології, куди зараховували культуру, мистецтво. Ці застереження та вимоги лунали з трибун “історичних” партійних з'їздів 1956, 1959, 1961 рр., пленумів ЦК КПРС, його постанов, промовах М.

Хрущова на зустрічах з діячами літератури і мистецтва 1957 р. (“За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу”), 1963 р. [10], а також рішень підпорядкованих Москві керівних партійних органів України, де до національного питання, художньої культури завжди була винятково підвищена пильність.

Стверджувати, що партійні ухвали та вказівки партійних апаратників радикально базово зміцнювали навчальні заклади, зокрема творчого профілю, до яких належав ЛДПДМ, не доводиться. Мистецькі школи, на відміну від пріоритетних оборонно-промислового призначення шкіл, існували за рахунок так званого “залишкового принципу”, тобто з тих “крихт пирога”, котрим спершу забезпечували найпотрібніших, прагматичних.

Водночас в обов'язкових щорічних звітах для міністерств, довідках у вищій інстанції керівництво ЛДПДМ, засвоївши панівний ритуал, ніколи не забувало спершу заявити, якими партійно-урядовими рішеннями керувалося, що благотворно вплинули на всю діяльність навчального закладу.

Другий блок документальних матеріалів, що складає накази, розпорядження, інструкції тощо, є доволі різноплановий, але за суттю своєю не дуже строкатий. Справа в тім, що ЛДПДМ підпорядковувався в окреслений період низці міністерств. Окрім безпосереднього “шефа” Міністерства культури УРСР (Мінкультури УРСР), перебував, як і всі навчальні заклади країни, під владою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР (Мінвузу СРСР), частково (зі спеціальних питань мистецтва) отримував вказівки Міністерства культури СРСР (Мінкультури СРСР), а також з питань суспільних дисциплін — від Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР (Мінвузу УРСР), у підпорядкуванні якого зрештою опинився. Принагідно зауважимо, що рекомендаційно-консультативні настанови щодо навчально-мистецького процесу проводила Академія художеств (АХ) СРСР на сесіях, конференціях. Ці структури, реалізуючи хрущовські реформи та стежачи за “ідеологічною чистотою” у гуманітарно-мистецькому середовищі, регулювали та регламентували весь процес у вищих школах під наглядом партійних організацій. Кількість таких приписів зростала, витісняючи приписи

сталінського періоду. Помітний їх відлік веде від 1956 р., коли відчувалася впевненість нових носіїв кремлівської політики, озвученої XX з'їздом КПРС. Мінвуз СРСР не забарився надіслати в квітні лист “Про порядок завершення вивчення студентами вищих навчальних закладів основ марксизму-ленінізму, політекономії і філософії в поточному 1955/56 навч. році” з відповідними порадами, де особливий акцент зроблено на XX з'їзд КПРС — що і як треба говорити стосовно тих чи інших тем, питань, з обов'язковим використанням окремих праць В. Леніна, доповіді М. Хрущова на партійному з'їзді, додатково скористатися роботами інших діячів, серед яких ще значиться Сталін [11, спр. 200, арк. 31-37].

До слова, у липні того самого року вийшов наказ Мінвузу СРСР “Про викладання у вищих навчальних закладах СРСР історії КПРС, політичної економії, діалектичного та історичного матеріалізму”. У жовтні оприлюднено наказ про запровадження державного екзамена з суспільних наук [11, спр. 197, арк. 44, 50].

З переліку міністерських циркулярів 1956 р. назвемо накази, що так чи інакше дотикалися до діяльності ЛДПДМ: про затвердження інструкції з виробничої практики студентів, призначення стипендії, заходи, спрямовані на поліпшення науково-дослідної роботи, запровадження нової форми студентського квитка, а також основних форм первинної документації і внутрішньовузівської звітності щодо прийому та навчання студентів, що нараховує 23 пункти — від заяви на вступ до вузу і закінчуючи відомістю про підсумки екзаменаційної сесії [11, спр. 198, арк. 1-7, 12, 17, 23, 29-31]; циркуляром запроваджено новий принцип розрахунку загальної чисельності професорсько-викладацького складу, виходячи із середньої кількості студентів на одного викладача. На зміну існуючому мірилу його праці кількістю виконаних годин, відтепер можна звітувати кількістю підготовлених висококваліфікованих спеціалістів і якістю навчальної та наукової роботи. У вузах мистецтв на низці кафедр замість науково-дослідницької дозволялося планувати навчально-методичну, творчу роботу або виконавську діяльність професорів і викладачів [11, спр. 200, арк. 2-6].

Долучимо до всесоюзних циркулярів наказ Мінкультури УРСР про порядок святкування ювілеїв як реакцію на постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 травня 1956 р. У наказі, що переповідає цю постанову, засуджується нічим не виправдана, хибна практика ювілейних заходів у довільні строки, незалежно від заслуг перед державою і народом, “особливо широкого і нездорового поширення вона набула у спілках творчих працівників та мистецьких установ”. Ці свята відволікають працівників від виконання службових обов'язків, спричиняють безвідповідальність, розтринькування державних коштів. Надалі ювілеї різних установ можна проводити тільки з дозволу Ради Міністрів союзних республік за наявності видатних досягнень у роботі, відзначати першу ювілейну дату в дні 50-річчя від дня їхнього заснування й потім через кожні 50 років. Ювілеї загальносоюзного значення проводити з дозволу Ради Міністрів СРСР. Ювілеї персоналій, котрі мають особливі заслуги, відзначати у зв'язку з 50-річчям і далі через кожні 10 років без витрачання на них коштів державних і громадських організацій [11, спр. 198, арк. 22-23].

Цей міністерський циркуляр виявився “недоречним” для ЛДПДМ, бо 12 березня 1956 р. вчена рада визначилася у святкуванні 10-річчя свого навчального закладу, передбачивши провести в кінці жовтня того року ювілейну сесію, укласти тематику доповідей, підібрати кращі дипломні й курсові роботи для видруку в збірнику, знайти гроші для ювілею, преміювання кращих працівників, організувати в музеях Львова виставки курсових і дипломних робіт [11, спр. 188, арк. 42-43].

Отже, 10-річчя ЛДПДМ під ювілей не підпадало, тож його й не відзначено. Проте, попри партійно-урядові застереження, ювілейні свята не дуже вгасали, бо в грудні 1958 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР повернулися до цієї проблеми, а через п'ять років (листопад 1964 р.) Мінвуз УРСР видав наказ “Про наведення порядку у святкуванні ювілеїв” [11, спр. 475, арк. 163].

У контекст ювілейних святкувань вписувався наказ Мінвузу СРСР (квітень 1957 р.), яким затверджено “Типові правила” внутрішнього трудового розпорядку для професорсько-

викладацького та навчально-допоміжного персоналу, робітників і службовців вищих навчальних закладів, а відповідні “Правила” 1944 р. втратили силу. Типові правила стосуються, по-перше, прийняття і звільнення працівника, по-друге, основних обов’язків адміністрації та працівників, по-третє, робочий час і його використання, де все розписано “від години до години”. Виділимо найцікавіше: заборонено в робочий час засідання, збори і т. ін., у приміщенні ходити в пальто, калошах, головних уборах, голосно розмовляти, шуміти, ходити по коридорах під час занять, курити у невідведених місцях, відвідувачів приймати у визначені дні, години. Виписані й міри впливу. Для зразкових працівників — подяка, почесна грамота, подарунок, занесення імені (світлини) в книгу пошани або на дошку пошани, присвоєння звання “кращий працівник”; порушникам — зауваження, догана, сувора догана, переведення на іншу, менш оплачувану роботу до 3-х місяців або на нижчу посаду; за прогул — дисциплінарне стягнення, звільнення; за прогул упродовж дня, появу в нетверезому стані — товариський суд [11, спр. 228, арк. 1-4].

На зміцнення дисципліни був спрямований наказ Мінвузу СРСР, котрим затверджено “Положення” про курсові екзамени й заміни у навчальних закладах, причім двічі: у 1958 р. і 1962 р. У першому, з ухваленням якого відповідне “Положення” 1951 р. втратило силу, докладно розписана в 14-ти пунктах процедура проведення: яка допустима кількість екзаменів і заліків, скільки днів треба на підготовку до них, дії керівництва в разі неявки студента на екзамен або отримання незадовільної оцінки, правильність оформлення (записів). Положення майже повторює перше за окремими винятками: ректорат отримав право відраховувати студента, якщо не склав три і більше предметів, замість двох раніше, декан міг дозволити перескладання одного екзамена тощо [11, спр. 409, арк. 1-4].

Очевидно, будь-яка інституція, тим паче школа, не може нормально функціонувати без регламенту. Мав підстави в умовах радянської дійсності на оприлюднення й припис, який застерігав, що “стороннім заходити на екзамен без дозволу директора, декана, заступника директора з навчальної частини

не дозволяється” [11, спр. 264. арк. 6]. Міністерські чиновники добре знали про хабарництво у вузах, особливо під час екзаменаційних сесій, коли в різний спосіб випрошувалися (куплялися) “рятівні”, добрі оцінки для нездар, прогульників або мажорів, як тепер називають нащадків олігархів, тож мушили якось реагувати. Попри плюси й мінуси “положень”, домінує враження, що вони були частиною всієї радянської тоталітарної системи, котра все розписує, контролює, застерігає. Важко уявити, щоби в університетах Західного світу організаційно-навчальна робота ґрунтувалася на подібних “кодексах”, котрі запобігають у такий спосіб хабарництву, аби хтось наважився просити в професора, нобеліанта “добру” оцінку для нездари.

Критичного документа з вищих інстанцій на адресу ЛДІПДМ щодо серйозних порушень зазначених “Положень” не виявлено. Були порушення 1959 р. іншого плану й мали певний резонанс і наслідки. Зазначимо, що кількість партійно-урядових циркулярів зростала, а це означало посилення пильності репресивних органів до духовного життя, його розмаїття в умовах “відлиги”, що не могло не турбувати владні структури. Так, якщо надіслані 1956 р. циркуляри ЛДІПДМ вмістилися в одній архівній справі на 89-ти аркушах [11, спр. 198], то 1959 р. знадобилося дві справи, у котрих підшито 242 аркуші [11, спр. 300, 301].

У справі 300 найбільше зацікавлює наказ Мінкультури УРСР від 3 червня 1959 р. “Про серйозні недоліки в роботі ЛДІПДМ”. Після кількох компліментарних слів, що переважна більшість випускників “стоїть на реалістичних позиціях”, правильно розуміє завдання партії та уряду, далі перераховуються “серйозні недоліки в навчально-виховній роботі”, унаслідок чого студенти Є. Лисик, О. Кіщенко, Р. Кільдібеков, В. Товтін, О. Сопелкін, виконуючи завдання з рисунку, живопису й композиції, ігнорували вимоги радянської академічної школи, “спотворювали людей і явища природи, замість живої природи зображали дегенератів, всіляко порушували пропорції і форми людської фігури, пропагували песимізм, стали на шлях абстракціонізму, схематичного відображення соціалістичної дійсності, формалістичних експериментувань” [11, спр. 300, арк. 86].

Вказана провина завідувачів кафедр Р. Сельського (живопис), І. Гуророва (рисунок), Г. Полубічка (марксизму-ленінізму), викладачів В. Любчика та інших, оголошені різні форми покарання, у тому числі звільнення з посад Р. Сельського, С. Лазебу — із заступника директора, який виявив неспроможність очолювати навчальний процес, безпринципність і безпорадність, з роботи Ю. Щербатенка і Р. Сильвестрова, не проведено за конкурсом М. Віллера, інших, мусив звільнитися і Г. Полубічко. Директора Я. Запаска зобов'язано докорінно поліпшити, перебудувати всю роботу, навести лад у підборі кадрів, наблизити навчання до технології виробництва, сучасної промисловості, просити обласну раду виділити площі для аудиторій, поліпшити постачання матеріалами тощо. Взято до відома, що Є. Лисик відрахований з Інституту, а на решту накладено суворі адміністративні стягнення [11, спр. 300, арк. 86-89].

Передувала цьому наказові “Довідка” відділу Львівського обкому Компартії, підготовлена у січні-лютому 1959 р., на підставі якої бюро обкому ухвалило 27 лютого постанову “Про недоліки в роботі ЛДПДМ”. Попри грізний тон звинувачень на адресу Інституту, який “продовжує жити так, ніби не було такого значного для працівників мистецтва документа, як статті М. С. Хрущова “За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу”, насамперед цікава “Довідка” фактажем, що змальовує навчально-творчий та виховний процес як суспільний негатив, котрий несумісний із засадами радянської школи. Переповідати документи немає сенсу, вони опубліковані [12, 111-118].

Окремі нюанси цієї неординарної справи, аналогія якої напрошується до десятирічної давнини, коли були проведені арешти студентів, звільнення з посад викладачів, виключення з членів Спілки художників України [1, 71-101; 13, 103-116], розкриває тодішній директор Інституту з піврічним стажем керівника Я. Запаско в невеличких спогадах під назвою “Нелегкі перші кроки” [6, 88-93]. Справді, вони були “нелегкі”, про що свідчать протоколи вченої ради, партійної організації, накази. Новий директор, на відміну від попередників Ф. Павлюченка (1952-1954 рр.) та О. Сидорова (1954-1958 рр.), які

роботу занедбали значною мірою через слабкість до оковитої, взявся за наведення порядку, розмовляв українською і т. ін., що не кожному сподобалося, тож не забарилися нарікання, шантажі, а також “провокація”, коли хтось навів партійних чиновників на “абстракціоністські”, “антисоцреалістичні” роботи студентів, сатиричну стінгазету “не актуального” звучання і т. ін., і т. п.

Ситуація у ЛДПДМ збентежила Мінкультури УРСР, котре спішно відрядило у Львів директора Київського художнього інституту, званого графіка О. Пащенко — того самого, що восени 1946 р. вирішував організаційно-кадрові питання заснування ЛДПДМ. Підсумком його вояжу був згадуваний наказ. Я. Запаско уник докладної оповіді про вирішення долі студентів і викладачів, які “провинилися”, адже проект наказу, поза всіляким сумнівом, погоджувався у кабінеті директора. Тоді ж була остаточно вирішена доля живописного й скульптурного відділень, себто припинено набір. Я. Запаско стверджує, що це зроблено у згаданому наказі [6, 93]. Наважимось заявити: цього припису в наказі немає.

Призупинення прийому абітурієнтів на зазначені (“елітні”) спеціальності не було новиною. Такі “антракти” робилися раніше, причім не тільки на живописному й скульптурному відділеннях, а й на керамічному. Підставою слугував брак аудиторних площ. Кількісний склад студентів регулювався у межах 109-150 осіб. Але 1959 рік став фатальним для “елітних” відділень.

Оскільки спеціального наказу про закриття живописного й скульптурного відділень не виявлено, себто мотивів, виходячи з різних дотичних документальних матеріалів, повідомлень, робимо висновок, що в їх закритті були зацікавлені і в Києві, де в Художньому інституті сформувалася визнана режимом когорта монополістів соцреалістичного штибу, і у Львові. Підсумував цю епопею Я. Запаско в грудні 1960 р., заявивши, що “наш вуз буде винятково декоративно-прикладний і не конкуруватиме зі станковим”. На з'їзді художників була рішуче засуджена думка, що живопис і скульптура є провідними серед інших спеціальностей. Прояви формалізму на відділенні живопису очевидно посилили негативне ставлення до них [14, спр. 43 арк. 41]. Зринула нагода позбутися носі-

їв “формалізму”, “безідейності”, від яких постійні неприємності. По-перше, оприлюднений “дороговказ” М. Хрущова у названих виступах треба було виконувати. По-друге, певною мірою нормативом означеного курсу був наказ Мінвузу СРСР (травень 1958 р.), в якому, попри певний поступ, визнано незадовільний стан науково-дослідницької та науково-методичної роботи в навчальних закладах мистецтв, де питанням теорії мистецтва не надається належної уваги, визначено десятки пунктів, що зобов’язують усе переглянути, поліпшити, підготувати навчальні програми, орієнтуючись на потужні навчальні заклади Ленінграда й Москви. Затверджено склад науково-методичної ради Мінкультури СРСР як контролюючого органу на чолі з М. Манізером — віце-президентом АХ СРСР, заступником С. Герасимовим — професором ВДІК, членами Ю. Келдишем — музикознавцем, О. Пащенком та іншими [11, спр. 263, арк. 10-32]. Заходи Мінвузу СРСР (1959 р.), які впливали із Закону “Про зміцнення зв’язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (1958 р.), що стосувалися й мистецької освіти, передбачали відкриття вечірніх відділень, скорочення на один рік навчання, при збереженні раніше встановлених форм навчання з живопису, графіки й скульптури, організацію мережі вечірніх студій з рисунку, створення умов “для трудящих” опанування окремих спеціальностей, теоретичних та історичних знань [11, спр. 300, арк. 73-77]. По-третє, мистецтво повинно працювати на повсякденний комфорт для “радянської людини — трудівника”, потреб художніх промислів, побуту, товарів широкого вжитку тощо.

Для ЛДПДМ конкретними кроками в цій справі був набір 1959 р. 17 студентів на вечірнє відділення (кафедри текстилю, кераміки й дерева), праця першокурсників по два дні на тиждень на виробництві. З приводу останнього у звіті за 1959-1960 рр. наголошувалося, що “життя підтвердило правильність цього положення: поєднання праці на місцях робітничих професій з теоретичним навчанням суттєво просунуло справу вперед в досягненні і вимогливості виробництва” [11,

спр. 316, арк. 5-6]. До сказаного долучимо накази Мінкультури УРСР “Про підготовку спеціалістів з моделювання одягу у ЛДПДМ (1958 р.)” [11, спр. 263, арк. 43], “Про відкриття при ЛДПДМ відділу з художньої обробки скла і пластмас” (1961 р.) [11, спр. 374, арк. 19], Мінвузу СРСР “Про поліпшення якості продукції машинобудування і товарів культурно-побутового призначення через запровадження методів художнього конструювання” (1962 р.), що зобов’язував ввести спеціалізацію з художнього конструювання промислової продукції [11, спр. 409, арк. 37, 39].

Отже, заявлено — теоретично й практично, — що Художній інститут у Львові повинен займатися власне тим, що виписано в його паспорті: прикладним (ужитковим) і декоративним мистецтвом.

Суто академічна підготовка митця непомітно відходила на задній план, втрачалася в цьому контексті й роль головного координатора — АХ СРСР, президентом якої був О. Герасимов. Ця структура підсумовувала навчальні роки, переважно на представлених дипломних роботах, етюдах з літніх практик тощо. Відвозити роботи зі Львова на оглядини в Москву або Ленінград (тепер Петербург) було доволі клопітно, тож інколи обмежувалися посланцем, котрий інформував вчену раду ЛДПДМ, як справи в колег.

У червні 1954 р. на конференції АХ СРСР з-поміж інших робіт оцінено й доробок львівських студентів. Зазначено, що рисунок поліпшився, але помітне захоплення рельєфністю; якщо є тільки тушування, то нема форми. Строкатість, недостатність у тоні, мало уваги анатомії. Щодо живопису, то він умовний; викликає сумнів братися за випуск монументалістів. Експерти АХ порадили скоротити навчальний план, але не за рахунок спеціальних дисциплін, обмінюватися досвідом з іншими вузами, преміювати студентів за композиції, а також посилити вимоги до прийому в Інститут [11, спр. 132, арк. 83-85].

У березні 1956 р. на сесії АХ СРСР львів’яни робіт не подавали, проте обговорення інших вузів, яке здійснили “метри” радянської соцреалістичної школи В. Серов, Б. Йогансон, мистецтвознавець М. Алпатов та інші, викликають певний ін-

терес до тогочасних позицій, “айсбергу” радянської естетичної думки. Наголошувалося, що в навчальних закладах викладання живопису зведено до шаблону. Повсюди дипломні роботи абсолютно однакові. Назріло питання про перебудови системи викладання. У старій Академії був вироблений життєвий статут, який протримався багато десятків років, тож треба перебудувати методу викладання на основі системи П. Чистякова й статуту старої АХ: організувати класи з малювання голови, фігури; гіпсовий клас перевести в училище. Зазначалося, що радянська школа схоластична, усі студенти і в живописі, і в композиції нівельовані під один рівень. Зник індивідуалізм.

Сесія запропонувала підвищити якість викладання курсу історії мистецтва й визнала: набирати на 20% більше студентів — для відсіву; третій курс підсумувати екзаменом; відмінити: практику затвердження ескізів; систему підготовки рисунку до композиції на V курсі на уроках рисунку; аспірантуру в художніх вузах; ступені кандидатів наук для творчих працівників. Замість аспірантури кращим випускникам надавати трирічне відрядження в країни народних демократій і на великі підприємства. Зберегти право власності на дипломні роботи, у тому числі право автора продати її. Ввести систему заохочення: срібні й бронзові медалі. Переведення з курсу на курс не повинно залежати від теоретичних дисциплін. Запровадити роздільне викладання теорії і практики, курси педагогіки, психології та технічного креслення, копіювання. Надати більше самостійності педагогам у викладанні. Перетворити систему оцінок (ввести номерну) й видавати стипендію обдарованим, незалежно від успішності з немистецьких дисциплін. Домашні роботи оцінювати як академічні, об'єднати кафедри рисунка і живопису, ввести в навчальні програми короткі рисунки [11, спр. 188, арк. 45-46].

Викладені заходи сприймалися по-різному. Ностальгія за школою Чистякова, на якій фактично ґрунтувалося російське класичне мистецтво другої половини XIX ст., була архаїкою для західноєвропейських студій, себто й для львів'ян, які там здобували освіту. Але рекомендації, щоби надавати студентам більше часу й свободи для творчості, піклуватися за особли-

во обдарованими, не обтяжувати аспірантурами, здобуванням наукових ступенів і т. ін., не могли не імпонувати, вони й досі залишаються актуальними й бажаними.

Майже як випадкову новелу можна було б сприйняти рекомендацію відправляти кращих на великі підприємства, якби не забарилися згадані промови М. Хрущова 1957 р. та закон про школу. Очевидно поява новели не обійшлася без схвальних консультацій з “метрами” соцреалізму. Знову актуально зазвучав ленінський лозунг “мистецтво належить народові”, тобто побудові світлого комуністичного майбутнього, задля чого справжній радянський художник може сформуватися в робітничо-колгоспному середовищі. Вихідцям з нього і здібним, котрі якнайменше заражені західними занепадницькими мистецькими “ізмами” (формалізм, абстракціонізм тощо), треба всіляко посприяти, аби вони розвинули свої здібності в самодіяльних вечірніх студіях, а також на підготовчих курсах, створених 1961р. за розпорядженням Ради Міністрів УРСР [11, спр. 377, арк. 103].

До слова, низка документальних матеріалів однозначно показують, що для компартійної ідеології підприємства, праця у сфері матеріального виробництва були не тільки джерелом для поглиблення та вдосконалення мистецької майстерності, а й “правильним” засобом виховання та перевиховання тих, які “пручалися”, не сприймали методи й засоби радянської школи. За зразок візьмемо Є. Лисика, котрого через рік поновили, але, на думку С. Лазеби, “дочасно”, бо знову взявся “за формалізм”, хай би попрацював два роки на виробництві, приніс добру характеристику [14, спр. 42, арк. 24].

З'ясовується, що ставка на працю як метода наведення на “істинну путь” не завжди спрацьовувала, особливо коли стосувалося особистості не полохливої, а мужньої, талановитої.

Щоб запобігти подібним казусам, особливо не покладатися на диводійну виховну силу підприємств, партія влади розширювала арсенал марксизму-ленінізму як навчально-виховний, світоглядний інструмент. Цікаво, як “метри” соцреалізму, котрі радили скоротити навчальні програми, але не за рахунок спецдисциплін, сприймали чергове запровадження дисциплін із сус-

пільного циклу. 1957 р. наказом Мінвузу УРСР запроваджено лекційний курс “Основи атеїзму” [11, спр. 228, арк. 12], що було реакцією на розгорнуту антирелігійну кампанію в СРСР, проти церкви, яку М. Хрущов називав “агентурою буржуазної ідеології”; 1959 р. наказом Мінвузу СРСР зведено ввести факультативні заняття з марксистсько-ленінської естетики й етики [11, спр. 302, арк. 85]; 1962 р. вийшов наказ Мінкультури УРСР “Про вивчення історії радянського кіно у вузах його підпорядкування”, що передбачав проведення семінару для викладачів у Києві, розгорнутий план лекцій, переглядів кінострічок, організації семінарів тощо [11, спр. 410, арк. 1-2, 7 а-в].

Ця акція виявилася не тільки нетривалою, суто кампанійською, не забезпеченою матеріально-технічною базою, а й незрозумілою. Інша справа з “Основами наукового комунізму”, що почали розробляти й запроваджувати в усі навчальні заклади СРСР після XXII з’їзду КПРС (1961 р.), котрий ухвалив “програму побудови комунізму”. У лютому 1964 р. колегія Мінвузу УРСР обговорила стан викладання цих “Оснів” у навчальних закладах УРСР, де серед кращих значиться і ЛДПДМ [11, спр. 477, арк. 9-10].

Отже, цикл суспільствознавчих дисциплін набув завершеного вигляду, він функціонував упродовж існування радянського режиму, зазнаючи кон’юнктурних змін залежно від, скажемо популярним висловом, “хитання партійної лінії”.

1961 р. затверджено Радою Міністрів СРСР “Положення про вищі учбові заклади СРСР” [11, спр. 374, арк. 18]. У порівняльній аналізі із попереднім “Положенням” не виникати мемо, вони дещо інші та несуттєві, з новацій відзначимо, що всім керівникам вишів надано титул “ректор”, — як до цього часу величалися керівники університетів.

Значно помітніші структурні корективи внесені у ЛДПДМ в липні 1963 р. Виконуючи постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (травень 1963 р.), що стосувалася подальшого розвитку вищої та середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки й використання спеціалістів, колегія Мінкультури УРСР (липень 1963 р.), враховуючи наявність дублювань у підготовці спеціалістів у своєму відомстві, ухвалила: у

ЛДПДМ готувати кадри: а) з художньої кераміки, художнього скла і пластмаси, об’єднавши їх в одну спеціальність; б) з художнього оформлення тканин і виробів з них з відділами: моделювання одягу, художнього оформлення тканин і виробів з них; в) з проектування меблів і оформлення інтер’єрів, замінивши спеціальність “художня обробка дерева”. Ці три спеціальності з відділами склали структуру ЛДПДМ на правах факультету [11, спр. 440, арк. 9-18].

Завершальним тогочасним документом у цій справі був перелік спеціальностей вищих навчальних закладів СРСР, затверджений у вересні 1964 р. Мінвузом СРСР і погоджений з Держпланом СРСР. Серед них зазначалися декоративно-прикладне мистецтво, художнє оформлення і моделювання тканин і виробів легкої промисловості, інтер’єр і обладнання [11, спр. 475, арк. 125]. Це засвідчувало правовий статус спеціальностей ЛДПДМ, але не всіх: “щезла” спеціальність “пластмаси”. У звіті ЛДПДМ за 1964-1965 навч. рік вона не зазначена [11, спр. 485, арк. 3], пояснень не виявлено, як і практичних заходів щодо її запровадження.

Проте 1964 р. примітний не стільки переліком і ухваленням спеціальностей, скільки іншими подіями, що мали етапне значення і в історії ЛДПДМ, і країни.

5 лютого Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову, котрою від 28 серпня того ж року ЛДПДМ переведено в підпорядкування Мінвузу УРСР [11, спр. 485, арк. 3]. Цю “роківку” оцінюємо неоднозначно. З одного боку, Мінвуз УРСР був структурою більш фінансово забезпеченою, що невдовзі дозволило розпочати будівництво лабораторного корпусу з гутною піччю, гуртожитку, з іншого, — послаблено увагу до суто мистецько-академічного вишколу. Випуск останніх 11-ти живописців і скульпторів монументально-декоративних відділень означав суттєву втрату в інституті тієї мистецької аури, котра тільки їм властива. Ослаблено й зовнішній художній чинник. У класифікаційній структурі Мінвузу УРСР ЛДПДМ введено в групу будівельних навчальних закладів, де перебував Харківський художньо-промисловий інститут. Почувалися керівники мистецьких закладів на різних міністерських нарадах

серед будівельників не дуже комфортно, вислуховуючи інколи закиди про надмірне захоплення “художественностью” на шкоду естетиці промислових виробів, товарів широкого вжитку, мистецького антуражу новітніх блочних споруд і т. ін., і т. п.

У травні ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили постанову про скорочення підготовки спеціалістів на один рік, у тому числі образотворчого мистецтва [11, спр. 475, арк. 78]. Навчальні заклади цього профілю перейшли з шестирічного на п'ятирічний термін навчання. Головна причина цієї непопулярної реформи — економія грошей. Їх вишукували завжди, але від другої половини 50-х років особливо, про що свідчать міністерські директивні вказівки, інструктивні листи на здешевлення навчально-господарського процесу, скорочення штатів, майже заборону використовувати сумісників.

І, нарешті, найгучніша подія: у жовтні компартійно-кремлівська верхівка змусила невдалого реформатора з ярликом “суб'єктивіста” і “волютариста” М. Хрущова піти з посад.

Третій блок документальних джерел і матеріалів складає листування з місцевими органами, установами, товариствами. Це не значний інформаційний масив, але він містить низку принципових відомостей, повідомлень, довідок про діяльність навчального закладу, його потреби, біди, зрештою, реакцію партійно-радянсько-профспілкового чиновництва на ці проблеми.

Як звичайно, найболючішою проблемою було житло, аудиторні площі, матеріали, тож розмаїтих прохань на ці теми набирався в архівних справах чимало. Керівництво ЛДПДМ змушене звернутися (лютий 1963 р.) в обком партії за дозволом на видання збірника про прикладне і декоративне мистецтво, монографії про “першодрукаря Федорова”, вникати в справу майстерні І. Севери (вул. Міцкевича, 11), яка за близько 20-річний період обросла поголосом, скандалами, про що знали аж у Москві. Свого часу в кімнатку майстерні підселили самотню жінку. Але “принцип мирного співіснування”, що спостерігався спочатку, обірвався і вразливий одинокий господар майстерні став домагатися, аби влада забрала “квартирантку”, бо вона заважає йому творчо працювати [11, спр. 448, арк. 1-2, 5-6, 9; 13, 166-167].

Листування означає і зворотній процес, себто отримання пошти від інших інстанцій, у тому числі керівних. Особливість цієї кореспонденції в тому, що приписи треба було виконувати. “Щедрим” виявився 1958 р., коли виконком Червоноармійського району Львова повідомив, що ЛДПДМ і Залізничний технікум є шефами дитячого садочка № 40; бюро Львівського міському партії та виконкому міськради зобов'язали здійснити з Художнім училищем ім. І. Труша військово-шефські роботи, оформити кімнату бойової слави та інше Самаро-Ульянівської залізної дивізії на відзначення її 40-річчя, а також разом з Художнім комбінатом і тим же училищем, відділенням Спілки художників України оформити кімнату казок у приміщенні Палацу піонерів [11, спр. 262, арк. 7-15].

Четвертий блок джерел — найчисельніший, він найповніше характеризує стан справ у Інституті, поведінку низки його викладачів, студентів, допоміжного персоналу. Це протоколи, звіти підрозділів, що були в полі зору вищих органів міністерських структур, а також різні плани — навчально-методичної, науково-творчої та ідейно-виховної роботи.

Найбільший інтерес з позицій писемних джерел викликають протоколи засідань вченої ради. За нашими підрахунками засідань останньої відбулося за десятиліття (осінь 1953 — осінь 1964 рр.) не менше 180-ти, де розглянуто понад 260 питань. Мусимо також констатувати, що ряд протоколів, доповідей відсутні або оформлені недбало (без нумерації, дати проведення, з пропусками питань без пояснень тощо). Ця недбалість впадає у вічі в часи керівництва Ф. Павлюченка та О. Сидорова, проте вона зауважена і у вимогливого Я. Запаска. Для перших керівників властива значна кількість засідань і винесених на обговорення питань — традиційних, без яких немислима радянська вища школа: організаційні, навчально-методичні, науково-творчі, ідеологічні, виробничої практики, підсумків за семестри тощо і, звичайно, дипломних робіт. У 1954-1955 н. р. засідань щодо останніх відбулося аж 9, де затверджували ескізи, переглядали проекти, уточнювалися теми тощо [11, спр. 148, арк. 32-33].

14 листопада 1953 р. безпристрасний протокол №1 (пер-

ший і останній) зафіксував “виробничу нараду з дипломниками всіх спеціальностей”. Її провів директор Ф. Павлюченко з відповідним “досвідом” недавнього керівника якоїсь меблевої фабрики на закритому підприємстві в Москві. Із 42-х дипломних ескізів затверджено 22, констатовано, що переддипломна практика в окремих студентів не відповідає темі, в інших — мало набрано матеріалу, спостерігається пасивність, ігнорування консультаціями, частина скульпторів береться за роботи великих розмірів і т. ін. [11, спр. 132, арк. 20-21].

Наступного року (в листопаді) новопризначений директор О. Сидоров доповідав ученій раді про стан ідейно-виховної роботи. Збережений в архівній справі щільно надрукований текст доповіді на шести сторінках містить оригінальні спостереження і відверті коментарі, котрі, припускаємо, не залишали байдужими присутніх. З ідеальної марксистсько-ленінської теорії як панацеї у формуванні радянського патріота-інтернаціоналіста, доповідач зосередився на темі, котру можна назвати “хулігани і книжка”. Те, що Коваленко і Дробан — хулігани знають у місті, але керівник Щербатенко ні. Рукавишніков з хуліганськими замашками грубіяна, проте йому не допомогли “стати на ноги”. Виключили. Важлива причина появи хуліганів у тому, що вони “не читають книжок”. А Горький сказав: “усім хорошим у мені я зобов’язаний книгам”. Дзіндра слабозвинутий, замкнутий, не встигає в навчанні. Що за книжку він прочитав, — викладач Оверчук не знає. Гавриш має репутацію найнедисциплінованішого, відмовляється від будь-якої громадської роботи, з поганою успішністю, розмовляв з ним на комсомольському бюро, семінарах... Смирнов як наставник “не вник у душу”. Гавриш (третій курс “з дерева”) прочитав за рік лише одну книжку! Не спромігся і Поліщук, що теж “з дерева”. Його судили за хуліганство, відновили в інституті, але минув рік-другий і він знову в міліції. Йому увага потрібна. Звичайно, усе на книги звалювати не можна, але товариш Сталін сказав, що “письменники інженери людських душ”.

Похвалено Любчика — уважного, він проводить бесіди, слухає студентів, рекомендує книжки. Багато працює Беля-

єв, Гуроров. На кожного викладача припадає чотири студенти. Можна їх знати? — запитував доповідач.

В Інституті, знаходимо в тексті, діє мережа політичної інформації — щочетверга на факультетах, щосуботи — для всіх, де читаються лекції, але їх відвідує мало. Роль кабінета марксизму-ленінізму у вихованні повинна бути вищою, стінна преса “беззуба”, погано оформлена.

Реагували на критичні закиди викладачі, їхні аргументи теж цікаві. Недавній випускник, а тепер завідувач кафедри художньої обробки дерева О. Смирнов заявив, що за Рукавишнікова клопочуть, аби його відновити, у нього є друзі, котрі можуть “встромити ніж у спину”. За Гавриша викладачі виконували роботи, його співучні з училища казали: “якщо Гавриш у вашому інституті, то нам там робити нічого”. Поліщук пилячить, хуліганить, халтурить. На думку І. Гуророва, названих студентів прийняли, бо потрібний був набір, а тепер їх треба відрахувати. Щодо Гавриша М. Ліщинер запропонував відправити його в армію, де буде кухарем (?). С. Лазеба як заступник директора констатував, що викладачі запізнюються на роботу на 5-20 хв., частенько п’яні, курять в аудиторії. Завідувач бібліотеки Г. Пашкевич висловила невдоволення, що викладачі звертаються один до одного в присутності студентів тільки на ймення, приміром, Ліщинер до Щербатенка — “Юра” [11, спр. 158, арк. 17-25; 16].

У протоколі №1 від 16 жовтня 1958 р. засідання вченої ради зафіксована присутність нового директора Я. Запаєва. Обговорено підсумки 1957-1958 навч. року та завдання. Доповідав С. Лазеба — відзначив “помітний успіх” у композиції, рисунку, щоправда, на живописному відділенні є “деякі відхилення від реалістичної школи”, але в цьому “немає нічого страшного”, ведуться пошуки, водночас студенти слабо знають скульптуру, живопис, архітектуру; успішність знизилась всюди, багато пропусків занять. Захист дипломних робіт показав відсутність зв’язку декоративності з інтер’єром, потрібний облік, індивідуальні плани, реальна практика на підприємствах.

Полеміка звелася до найсуттєвішого: домагатися штатної одиниці декана, посилити виховний процес, якість керівництва

дипломними роботами (І. Гуторов); відділення художньої обробки дерева доповнити відділенням металу і пластмаси. Розробити перспективний план розвитку Інституту (О. Смирнов); зібрати скульптурне відділення, розкинуте по місту, в одне приміщення (В. Телішев).

Яким Запаско, як і годиться, визнав правильність порушених питань, наявні недоліки, пообіцяв, що дирекція і господарська частина будуть намагатися їх ліквідувати. Окремі викладачі недисципліновані, приміром, Віллер не з'явився на заняття, Севера без підстав поїхав на лікування під час навчального року. Такі вчинки заслуговують особливого розгляду. Треба розгорнути науково-дослідницьку роботу, розробити план і подати в Мінкультури УРСР, якнайбільше вивчати українське народне мистецтво, приймати талановитих народних умільців, вирішити питання про присвоєння звань провідним педагогам.

Ухвала вченої ради спрямовувалася на розв'язання озвучених проблем, усунення недоліків [11, спр. 287, арк. 1-16]. Пріоритетними в діяльності Я. Запаска будуть організація праці й дисципліна, вивчення народного мистецтва та особливо науково-дослідна робота — проведення конференцій, друкування статей, складання кандидатських екзаменів, написання дисертацій тощо.

“Новація” Я. Запаска зустріли спротив у значної частини колективу. Не минуло й місяця від його “інавгурації”, як він запевняв Мінкультури УРСР, що “в Інституті немає надмірностей в адміністративно-управлінському апараті” [11, спр. 268, арк. 34].

Сутужніше було з науковими дослідженнями, які митці-педагоги не сприймали, якщо схилялися до “писанини”, то навчально-методичної. Слухання питань, звіти про “науку” зводилися фактично до “переливання з пустого в порожнє”. Допомогти новопризначеному директорові взявся обком партії, створивши комісію у складі доцента Львівського університету ім. І. Франка С. Криворучка (художник-аматор), директора Львівського музею українського мистецтва І. Катрушенка і скульптора Д. Крвавича, що зробила “Підсумкове обстеження науково-дослідної роботи ЛДПДМ у 1960 р.” Викладене на 21 сторінці “обстеження” зводиться до: 1) в Інституті до 1958

р. наукова робота не планувалася, не велася; 2) існує хибна думка, що основною роботою викладача є творча; 3) від 1959 р. кафедри взялися за планування наукової роботи починаючи від методичної як “трампліну” до наукової; 4) у вересні 1960 р. вперше організовано наукову конференцію, кращі методичні матеріали якої опубліковані в “Наукових записках”; 5) вчена рада, партбюро повинні провести серйозну роботу з вимогою наукової праці, щорічно заслуховувати звіти; 6) усе чітко розписати, контролювати, завести облікову картку виконання роботи; 7) дирекції забезпечити друкування кращих наукових робіт у “наукових записках” або окремих виданнях; 8) складати кандидатські екзамени, писати дисертації як шлях до здобуття наукових ступенів і вчених звань [11, спр. 353, арк. 1-21].

У контексті викладеного зробимо кілька застережень, що спростовують елементи міфічності навколо Я. Запаска. Сказане, що “до 1958 р. в Інституті не проводилося жодної наукової роботи”, як і офіційне вживання української мови, перебільшені. Без сумніву, Я. Запаско, на відміну від попередників — директорів-росіян, користувався у повсякденні українською. Але в листуванні з Мінкультури УРСР, звіттю надходила кореспонденція українською, часто вдавався до “общепонятного”, тобто російської. Навіть інколи це практикував з місцевими органами влади. Немає підстав вважати Я. Запаска засновником кафедри історії мистецтва, бо вона, хоч і спорадично, проте фігурувала раніше, а його твердження у звітах, що ЛДПДМ заснований 1947 р., — помилкове.

“Обстеження” комісії та підсумки науково-дослідницької творчої роботи за 1960 р. обговорила вчена рада (березень 1961 р.) Заступник директора Ф. Ткаченко виокремив у доповіді два напрямки, які охоплюють викладацький склад: науковий і методичний, та озвучив вердикт: більшість викладачів ще не поділяє думки, що творча робота повинна координуватися з науковою.

Тією чи іншою мірою солідаризувалися з доповідачем І. Гуторов, Т. Порожняк (завкафедри кераміки), О. Смирнов, Р. Сельський, С. Лазеба. Для Я. Запаска це не було новиною, котра могла похитнути, змінити його задум. У розлозі рішенні, однак, передбачалося взяти до уваги індивідуальні осо-

бливості викладача, але враховувати Закон про вищу школу, спонукувати до написання дисертацій, регулярно заслуховувати на засіданнях кафедр, вченій раді [11, спр. 360, арк. 34-45].

Як результат — заслуховування-звітування почастишали, про що свідчать заповнені ними архівні папки. Розрізнені нечисленні протоколи кафедр, звіти, інформації комісій (комісії з фізичного виховання, іноземних мов, оскільки вони статусу кафедр не мали) трапляються у справах попередніх років [11, спр. 255, арк. 1-20; спр. 256, арк. 1-43]. Проте за 1960-1961 навч. рік маємо справу 363 з 231-го аркуша. Перші протоколи на 50-ти аркушах належать кафедрі марксизму-ленізму, куди входив і курс історії мистецтва. Ці протоколи, як і годиться “провідній” кафедрі, видрукувані, зрозумілі, але мало дають для історичної реконструкції ЛДПДМ. На жаль, протоколи інших кафедр (художньої обробки дерева кераміки, текстилю, живопису, рисунку), як і в попередні роки, здебільшого є розхристаними чернетками і щось втямити, витягнути цільний фактаж, який дозволив би уявити роботу, її стан, перспективи, дуже суцужно. Новий керівник Інституту, без сумніву, домігся в кількісному сенсі того, на що попередники не спромоглися, зрештою, й не прагнули, але корисні наслідки для дослідників вельми мізерні.

Напевно, хтось зауважив, що немає кафедри скульптури. І. Севера, який не без проблем очолював її, був рішучим противником “усіякої писанини”, заповнення журналів відвідування, бо в жодній європейській академії, де він студював, цим не займалися. Я. Запаско домігся, аби Мінкультури УРСР визнало роботу кафедри незадовільною, усунути І. Северу, поставивши виконувати обов’язки завідувача А. Оверчука, а в червні 1962 р. провести дострокові вибори, внаслідок яких завідувачем кафедри став Д. Крвавич [7, 41; 11, спр. 397, арк. 61-67].

Найповніша, хоча й не завжди найцільніша інформація, міститься у щорічних звітах ЛДПДМ, що надсилали в міністерства. Самі звіти як паперові тексти з таблицями становлять велику джерельну цінність і значною мірою є відображенням ставлення до них керівників. Звіти, на відміну від протоколів, більш суб’єктивні, себто в них наявні маніпуляції (приписки, опущення і т. ін.), тому вимагають значно прискіпливішого,

критичнішого їх сприйняття. Зауважимо, що новообраний керівник перші звіти намагався зробити максимально повними, “правдивими”. Потім інтерес до них вгасав, тексту меншало. Рапорти про “життєдайну силу” партійних рішень і водночас нарікання на матеріальну скруту, прохання допомогти, як звичайно, не зворушували столичних чиновників, тож надалі викладатися не було сенсу. Так, Ф. Павлюченко звіт за 1953-1954 навч. рік, який був для нього останнім, зробив на 17-ти сторінках [11, спр. 123]. О. Сидоров спромігся за наступний рік зробити вдвічі більше, а потім три звіти писалися в межах 21-24-х сторінок [11, спр. 148, 176, 207, 242].

Яким Запаско свій перший звіт виклав на 25-ти сторінках, а далі, на відміну від попередників немистецтвознавців, пішов по наростаючій, охопивши 63 сторінки за 1962-1963 навч. рік [11, спр. 421]. Причём, у кількісному відношенні Інститут не зазнав суттєвого росту. Аналізувати звіти немає можливості через обмежений обсяг статті; структура звітів охоплює ті самі базові питання, що розглядали вчена рада, кафедри, господарсько-фінансова частина. За проаналізоване десятиліття кількість професорсько-викладацького складу зросла на 8 штатних одиниць і в 1964-1965 навч. році нараховувала 50 осіб [11, спр. 495, арк. 5]. Але злам відбувся в національному відношенні. Якщо в 1953-1954 навч. році було українців 18, росіян 23, інших національностей 6 [11, спр. 123, арк. 1], то через десятиліття вони склали відповідно 34, 14 і 2 особи [11, спр. 495, арк. 5].

Це не була примусова “українізація”, а природний ротаційний процес, коли перші талановиті випускники ЛДПДМ (Д. Довбошинський, Д. Крвавич, Е. Мисько, К. Звіринський, В. Борисенко, І. Скобало, М. Ткаченко та ін.) витісняли старі кадри, які прибули зі східних регіонів і вичерпали свій творчо-педагогічний, здебільшого мізерний ресурс.

Кадровий облік вели і по партійно-комсомольській лінії. Посилення партійного впливу, точніше керівництва в навчальному закладі під наглядом так званого “першого відділу” в особі Комітету державної безпеки, було головною суттю ідеології КПРС. Якщо в 1953-1954 навч. році нараховувалося 13 членів КПРС [11, спр. 123, арк. 2], то до 1964 р. кіль-

кість трохи більше, ніж подвоїлася [14, спр. 50, арк. 14]. Як не парадоксально, але основний кістяк партійної організації, особливо на початках, складався з допоміжного персоналу (завгосп, завідувач методичного кабінету, начальник військової справи, секретарки-машиністки і т. ін., і т. п.). Чисельне зростання партійної організації відбувалося переважно за рахунок членів КПРС, котрі приходили з виробництва. Ця категорія претендентів у студенти, не здолавши прохідного бар'єру, подалися на підприємства, де робітникам без особливих проблем можна було отримати партійний квиток ("хлібну книжку", як дотепники її називали), відтак — в Інститут. Цей хитрий "хід конем", хоч і не був масовим, але кожне місце дуже багато валожило. Тож абітурієнт-партієць, котрого приймальна комісія "підстраховувала", й майже не було випадків, аби його "про-валювали" на вступних іспитах, нерідко виштовхував "за борт" здібнішого, талановитішого. Сенс цієї політики партії полягав у тому, щоби збільшувати партійний прошарок у колективі, серед студентства, мати надійну ідеологічну та послушну опору. Проте не завжди так було, якщо партбюро обговорювало в квітні 1955 р. поведінку комуністів, котрі не пішли на жовтневу демонстрацію [14, спр. 30, арк. 10].

Значно гучнішу та скандальнішу справу зафіксовано в протоколі партбюро від 15 квітня 1955 р. щодо завідувача методичного кабінету марксизму-ленінізму, секретаря партійної організації О. Горбенка. Його провина в тому, що не з'явився на роботу впродовж 20 днів (їздив на Сумщину в якійсь невідкладній справі), хтось вкрав у нього партійні внески — понад 2,1 тис. крб. Але однопартійці, знаючи свого "лідера", не повірили в легенди. За пиятику, невихід на роботу без поважних причин, халатне ставлення до партвнесків ухвалили звільнити О. Горбенка від обов'язків секретаря й вивести зі складу партбюро [14, спр. 30, арк. 6-7]. Водночас його звільнено з посади.

Отже, сприймати партійні осередки як щось "монолітне", "бойовий загін" не доводиться. Більшовизм, укомплектований насамперед кар'єристами, аморальниками, манкуртами, виродками і т. ін., демонстрував моноліт перед беззахисним населенням, котре не завжди слухалося, особливо його елітна

частина, мисляча інтелігенція. Ці якості тією чи іншою мірою простежуються в документах ЛДІПДМ. Його партійна організація, партбюро на чолі із секретарем здійснювали наглядно-правові функції в усіх ділянках роботи навчального закладу. Директор (ректор) останнього як член КПРС (інша, позапартійна особа обіймати цю посаду не мала шансів) підпорядковувався ухвалам "своєї" партійної організації, над котрою, у свою чергу, "висіли" райком, міськком і обком партії. Треба зауважити, що з тодішніми секретарями партійної організації, як і з директорами до Я. Запасака, ЛДІПДМ не таланило. Лише з надісланою у 1960 р. К. Юріною, якій довірили читати курс історії КПРС, партійна верхівка стабілізувалася.

Мовимо до того, аби заявити, що протоколи, рішення партійної організації теж мають велику історичну вагу й складають наступну джерельну базу. Партійні збори, засідання партбюро, що проводилися не рідше одного разу в місяць, реагували не тільки на політико-ідеологічні події, а й втручалися в кадрові, навчально-методичні, творчі питання, часто дублюючи функції вченої ради, кафедр. Так, живописець, комуніст В. Любчик, що втілював роль Герострата в злочинному знищенні 1952 р. сотень художніх творів з фондів Львівського музею українського мистецтва (тепер Національний музей у Львові ім. А. Шептицького), доповідаючи в березні 1956 р. про творчу роботу викладачів, переймався незадовільними умовами праці майстрів пензля, котрим треба давати спеціальні відпустки, майстерні, чим дирекція повинна зайнятися, водночас інформував про працю над створенням робіт до сторічного ювілею І. Франка, бідкався, що недостатньо тематичних картин, котрі відображають будівництво комунізму [12, спр. 34, арк. 10-12].

Словом, різних партійних документів первинних організацій було нагромаджено багато. Можемо лише пожалкувати, що за вказівкою центральних органів, коли розвінчували культ особи, наказано окремі з них знищити. Певною мірою цим пояснюємо відсутність протоколів за 1957 р., протоколу № 7 від 16 березня 1959 р., коли обговорювали на партійних зборах згадувану постанову Львівського обкому партії про недоліки

в роботі ЛДІПДМ. Викрадення зацікавленими особами підібних (компрометуючих) документів — справа практикована й не тільки у Львівському інституті мистецтв.

На протоколи закритих партійних зборів ЛДІПДМ, проведених у грудні 1959 р. та в березні 1963 р. як реакції на постанови відповідно Ленінського райкому партії “Про стан ідейно-виховної роботи серед студентів ЛДІПДМ і Львівського будівельного технікуму” (листопад 1959 р.) та Львівського обкому партії “Про стан ідейно-виховної роботи серед студентів ЛДІПДМ” (березень 1963 р.), ніхто не зазіхав. Постанови місцевих органів не викликали полеміки, персонально нікого не дратували, на “оргвисновки” не вели, критичні закиди терпимі, як і зобов’язання “ліквідувати недоліки”, а все решта “поліпшити” [12, спр. 39, арк. 139-140; спр. 48, арк. 13-16].

Знову припустимо, що ці постанови зміцнювали позицію Я. Запаска, якому, як зазначалося, чинили спротив, звинувачували в адмініструванні, навіть одного разу не обрали в склад партбюро, що розцінювалося в партійному середовищі як “надзвичайна подія”.

Окрім того, керівникові Інституту та партбюро, переконаним комуністам довелося понервувати, коли на Шевченківському вечорі (1963 р.) студент П. Маркович прочитав поза програмою чотири вірші Т. Шевченка, яких режим остерігався, у тому числі “Розриту могилу”. Спішно зібралось партбюро, визнало, що надалі треба перевіряти програму, та висловило попередження організаторам вечора [14, спр. 49, арк. 14]. Особливого розголосу реакція партбюро не мала, усе ж таки йшлося про українського Пророка, котрого режим мусив публічно величати, пропагувати як “революціонера-демократа”, “поборника українсько-російської дружби”, але, з’ясовується, величати лукаво, вибірково.

Щодо появи статті Б. Гориня про сучасну львівську скульптуру [15] маскуватися не треба було. Навпаки, зринула нагода публічно заявити на засіданні партбюро в грудні 1964 р. [14, спр. 51, арк. 33-34] та січні наступного року на відкритих партійних зборах [14, спр. 53, арк. 1-3], що стаття, як сказав С. Лазеба, шкідлива, вона розпалює національну ворожнечу.

“Нагрішив” автор, бо розвиток львівської скульптури пов’язав з І. Северою, молодим В. Бойком, іншими маловідомими митцями. Де Рябінін, Якунін, Оверчук? — запитували розгнівані К. Юріна, І. Гудоров, Є. Арофікін, чому замовчано роль російської скульптури, її благодатний вплив на скульптуру Львова? Зроблено із Севери “генія”, який стоїть вище від російських і українських скульпторів, творця “школи”, а це — нонсенс, бо навіть “нема школи Мухіної”. Новоявлений в Інституті глашатай марксизму-ленінізму О. Васюков вважав, що статтю написав “малодосвідчений спеціаліст”, а “треба нам писати”, “давати рецензії на статті, що пишуть про нас”.

Запрошений на збори Б. Горинь визнав окремі огріхи, проте й право автора на що і як писати. Представник газети “Вільна Україна” М. Білан заявила про готовність редакції надрукувати відповідну статтю, якщо хтось добре напише. Свою позицію щодо опублікованої статті партійні збори вирішили донести в обком партії та газету й написати “правдиву” статтю.

Здається, ніхто нічого не написав, бо слідів не виявлено, зрештою, про що можна було написати, дискутувати?

Цим матеріалом підходимо до завершальної джерельного блоку — друкованого. Він невеликий, але значущий, бо був надбанням широкого читачького загалу, пропагував певні позиції, переконував, у тому числі не в усій повноті правди. Передусім скажемо про критичні матеріали в пресі, їх кілька [16], на них керівництво ЛДІПДМ мусило реагувати, хоча й “про себе” чогось не сприймало, але визнавало “правильність” закидів, обіцяло виправитися. З цієї категорією публікацій, підготовлених спецкореспондентами партійної преси (іншої не було), ніхто з обачних керівників не брався офіційно полемізувати, її спростовувати.

Про тематичну спрямованість творів львівських художників, їхню участь у різних виставках написано десятки статей, видано буклети, каталоги тощо [17], серед яких помітне авторство викладача ЛДІПДМ, мистецтвознавця О. Чарновського [18]. Аналізувати їх не будемо, вони стосуються львівського творчого середовища, надаються більше до мистецтвознавчої бази. Проте не обминемо публікації про випуск художників 1959 р., фаховий рівень їхніх дипломних робіт, творчі перспективи [19].

Приблизно на цю тему (не тільки щодо чергових випускників) висловився і Я. Запаско [20]. І все ж, перша особа ЛДІПДМ цікавіша для історика спогадами [6, 83-106], щодо яких вже висловлювалися. Скажемо, їх автор волів промовчати про свою принципову участь у боротьбі з “формалістами” та відраховування з Інституту Є. Лисика, кадрових чистках, вихвалюванні користі від залучення студентів до опанування робітничими професіями, що, без сумніву, шкодило мистецькій підготовці.

Досі залишається загадкою, чому студент другого курсу з художньої обробки дерева В. Вуйцик, який згодом став винятковим знавцем архітектури Львова, автором монографій, був відрахований у 1959 р. “згідно поданої заяви” [11, спр. 275, арк. 6].

Неправду сказав про своє скорочення 1954 р. разом з Ліщинером, Соболевим, Бендриком та іншими М. Чалий, який впродовж 1962-1971 рр. був заступником ректора. Мовляв, під час уточнення функцій ЛДІПДМ припинили на один рік набір на кераміку, а перед тим ліквідували відділ графіки, що привело до скорочення дев'яти викладацьких посад [7, 30]. Насправді він і ще п'ятеро не пройшли 27 липня 1954 р. за конкурсом [11, спр. 132, арк. 116-117]. Автор припустився інших неточностей, але “Спогади” є вартісним історіографічним надбанням.

Явними суб'єктивістськими твердженнями пронизані оповіді І. Гуророва про В. Любчика [8, 146-150]. Автора можна зрозуміти в намаганні ізолювати свого друга-однокурсника та одностудентів від навішаного йому ярлика злочинця — провідного фігуранта знищення мистецьких творів, та звинуватити партійних можновладців як організаторів і виконавців злочину, а потім, коли дії Любчика набули розголосу, затіяти судовий публічний фарс над ним, щоб уникнути власної відповідальності. Скажемо, жодного дня він не провів на тюремних нарах.

Зрозуміти можна, але сприйняти як правду — ні, бо Любчик таки винен: він “доброчесно” й “професійно” склав список “ворожих” мистецьких творів, що були знищені та розкрадені [21].

Подібний вердикт доречно оголосити й І. Гуророву. Він прибув з “побратимами” В. Любчиком і Г. Леоновим у Львів для заснування Інституту, не маючи досвіду, окрім “командувати” і “підпорядковуватися”. Вони й справді на ідеологічному

фронті, у боротьбі з українським націоналізмом, формалізмом, за утвердження соцреалізму викладалися, особливо двоє перших. І. Гуроров, який дожив до краху комуністичної диктатури, котрій служив вірою і правдою, “збагнув”, що жив “в утопії” та “обмані”, “покаявся” у своїх мемуарах за бдуди, але де грішив, чинив несправедливо, — майже промовчав. Його праця, попри низку фактологічних і хронологічних неточностей, цікава й повчальна, водночас беззастережно сприймати викладене в ній в жодному разі не можна. З певним “застереженням” треба сприймати й книжку Б. Гориня про І. Северу [5]. Перейнявшись симпатією до митця, його “одиссеї” та оповідей, автор випустив з уваги документальний фактаж, котрий мав би утримувати від зайвої ідеалізації цієї, без сумніву, колоритної та неординарної постаті в українському мистецтві.

Запропонований огляд джерельної бази свідчить про її складність, неповність, почасти суперечливість, що вимагає фахового знання тогочасної політико-ідеологічної ситуації у Львові, країні, прискіпливо-критичного аналізу матеріалів, а також спогадів сучасників, випускників Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, їхніх робіт, котрі поки що залишаються поза цим аналізом.

1. Бадяк В. Фундатори. Львівська національна академія мистецтв: 1946-1953 рр. — Львів: ЛНАМ, 2007. — 186 с., іл.
2. Бадяк В. Питання тоталітаризму в енциклопедії і його згубна роль у розвитку української культури // Церква і соціальні проблеми. Енциклопедія “Сотий рік”. — Львів, 1995. — С. 256-264; Бадяк В. Тоталітаризм і творчий процес. Зб. наук.-популяр. праць. — Львів, 1995. — 100 с.
3. Шевченко А.А. Хрущовська “відлига” у культурно-мистецькому житті України // М. С. Хрущов і Україна. — К.: 1995. — С. 113-120; Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. — Львів, 1996; Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.) (Україна крізь віки). Т. 13. — К.: Альтернативи, 1999. — 304 с.; Новітня історія України (1900-2000): підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусев, В.П. Дрожджин та ін. — К.: Вища шк., 2000. — 663 с.
4. Кравич Д. Іван Васильович Севера. Нарис про життя і творчість. — К.: Держ. вид. образотв. мист. і муз. літер. УРСР. — 1958. — 22 с.; іл.; Бадяк В. Опудало формалізму // Ратуша [Львів]. — 1991. — № 59, 60 (черв.); Бадяк В. Ідеологічні засади мистецького вузу в роки його становлення

// Сходження. Матер. ювіл. наук.-творч. конф., присв. 45-річчю заснування ЛДПДМ. — Львів, 1992 — С. 34-44; *Бадяк В.* Перші митці вищого навчального закладу (До 50-річчя випуску) // Вісник ЛАМ. Вип. 14. — Львів, 2003. — С. 3-25; *Коропчак С.* Дорога до мистецтва // Вісник ЛАМ. Част. I. Вип. 8. — Львів, 1997. — С. 154-160; Част. II. Вип. 9. — Львів, 1998. — С. 240-248; *Грабовський В.* Кривавич. — Львів: Вільна Україна, 1997. — 156 с.; *Голубець О.* Між свободою і тоталітаризмом: мистецьке середовище Львова другої половини ХХ ст. — Львів: Акад. експрес, 2001. — 175 с. **5.** *Горинь Б.* У пошуках берега. Життя і творчість скульптора Івана Севери. — Львів: Інст-тут українозн. НАН України, 1995. — 240 с. **6.** Мемуарні сторінки // Вісник ЛАМ. Вип. 7. — Львів, 1996. — С. 83-106. **7.** *Чалий М.* Спогади про життя та перші роки роботи в ЛДПДМ. (Записав і упоряд. Р.Гарбуз). — Львів, 1996. — 66 с. **8.** *Гуторов. И.* Епізоди життя в утопії і обмане. — Львів: Вільна Україна, 1998. — 240 с. **9.** Правда. — 1954. — 12 янв. **10.** Радянська Україна. — 1957. — 20 серп.; Літературна Україна. — 1963. — 12 березня. **11.** Державний архів Львівської області (ДАЛО). — Ф. Р. (фонд радянський, тобто документи цього періоду). — 1653 (фонд Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва). — Оп. 1. **12.** Вісник Львівської академії мистецтв. Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво: історія, теорія, практика. Вип. 5. — Львів, 2004. — 130 с. **13.** *Бадяк В.* У лещатах сталінщини. Нарис історії Львівської організації Спілки художників України. 1939-1953рр. — Львів: СКІМ, 2003. — 204 с., іл. **14.** ДАЛО. — Ф.П. (партійний, справи колишнього Львівського обкому Компартії). — 1838 (фонд парторганізації ЛДПДМ) — Оп. 1. **15.** *Горинь Б.* Сучасна львівська скульптура // Вільна Україна. — 1964. — 23 груд. **16.** *Алексеева Н.* Коли забувають про ідеологічну роботу // Вільна Україна. — 1959. — 11 берез.; *Райская А.* Контролер-ревизор. *Яковлев К.* Искусство требует жертв // Львовская правда. — 1959. — 18 апр. **17.** Художники радянської Львівщини. Бібліогр. покажчик. Укл. С.П. Костюк. — Львів, 1980. — С. 234-246. **18.** *Чарновский О.* В едином творческом русле // Львовская правда. — 1954. — 7 авг.; *Чарновський О.* За тісний зв'язок з життям і художніми традиціями народу // Радянська культура. — 1958. — 28 груд. **19.** *Потапова Є., Подчекаев О.* На широкий шлях // Вільна Україна. — 1959. — 12 лип. **20.** *Запаско Я.* Творити серцем, розумом, душею // Вільна Україна. — 1962. — 22 черв. **21.** Вандали в музеї // Жовтень. — 1989. — № 4. — С. 83-85; *Бадяк В.* Колізії українського сакрального мистецтва // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. Матер. міжнар. наук. конф. (Львів, 4-5 травня 1993 р.) — Львів: Свічадо, 1994. — С. 146-147; Культурне життя в Україні. Західні землі. Док. і матер. Т. 1. 1939-1953. — К.: Наук. думка, 1995. — С. 673-674; Каталог втрачених експонатів Національного

музею у Львові. — Київ — Львів, 1996; *Bamiz M.* Білі сторінки в історії Національного музею у Львові // Літопис Національного музею у Львові. — Львів, 2000. — № 1. — С. 5-29.

Annotation

Badyak Volodymyr. Sources for the history of Lviv state institute of applied and decorative art of the period of destalinization. It's proposed classification and analysis of documental and literal sources which touched the history of Lviv state institute of applied and decorative art (now Lviv national academy of arts) of the period of destalinization (1953-1964). This materials are mostly non published before and are from party and government structures, it is own institutional documentation, or short memorial facts published in some issues, memories of institutional authorities, teachers and gradutors of the institute. The perceptional value of this materials is without doubt.

Key words: documental sources, history of institute, archive, party and government structures, destalinization.

Аннотация

Бадяк Володимир. Источники по истории Львовского государственного института прикладного и декоративного искусства периода десталинизации. Предлагается классификация и анализ документально-литературных источников, касающихся истории Львовского государственного института прикладного и декоративного искусства (сов. Львовская национальная академия искусств) периода десталинизации (1953-1964 гг.), в большинстве неизданных, которые поступали из партийно-правительственных структур, собственная институтская документация, а также незначительные мемориальные факты в изданиях, воспоминаниях руководителей, преподавателей и выпускников учебного заведения, но познавательная ценность материалов несомненна.

Ключевые слова: документальные источники, история института, архив, партийно-правительственные структуры, десталинизация.